

Едуард Помиткін
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
м. Київ

УДК

Психологічні фактори зміни професійної спрямованості особистості в дорослому віці

Ще декілька десятиліть тому зміна професійної орієнтації людини сприймалася суспільством досить негативно. Численні записи до трудової книжки інтерпретувалися як свідчення ненадійності працівника. Натомість особливої уваги, схвалення та суспільного визнання заслуговували фахівці, які все професійне життя віддавали одному підприємству чи установі, адже тривалий час роботи ототожнювався з професіоналізмом людини.

На сьогодні кардинальні соціальні зміни зумовили відповідну переорієнтацію у поглядах на професіогенез особистості. На перше місце висувається не стільки стабільність працевлаштування працівника, скільки запити та потреби самої людини: задоволеність працею на певному життєвому етапі, можливість самореалізації в професійній діяльності¹.

Зміна професійної спрямованості особистості доволі легко переживається у ранньому дорослому віці. У цей час кожне наступне місце роботи захоплює новизною, асоціюється з невідкритими можливостями самореалізації. Зовсім іншого емоційного забарвлення носить ситуація зміни професії у період 30-35-річчя. При цьому особистість часто відчуває розгублення, оскільки зовнішніх та зрозумілих причин пояснення такої потреби не спостерігається. Під час психологічного консультування клієнт повідомляє, що досягнув певного рівня

¹ Тадеуш В.Новацький. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010.- 182 с.

професіоналізму, має гарні стосунки в колективі, стабільний фінансовий прибуток тощо. Незважаючи на це зовнішнє благополуччя, всередині він відчуває непереборне бажання змін у професійній діяльності. Прагнення дорослої людини змінити спрямованість (або характер) власної професійної діяльності без очевидних зовнішніх причин свідчить про наявність більш глибоких психологічних утворень, які не усвідомлюються особою.

У загальному вигляді в структурі особистості діють суперечливі установки між «Я» минулим і «Я» теперішнім, кожне з яких керується певними цінностями як аргументами. Найчастіше характер означених протиріч виявляється у дисгармонійності ціннісно-сислової сфери людини, її духовного світу. Як правило, ці перетворення усвідомлюються, переважно, за їх наслідками – поганим настроєм, зниженням емоційної та фізичної активності, вгасанням професійного інтересу, зниженням мотивації професійної діяльності тощо. Самі ж причини дисгармоній у внутрішньому світі особистості пов'язані з характером взаємодії векторів ідеали-сисли-цінності, які за умов упорядкованості мають однакову спрямованість, що зображено на рис. 1 а.

а) упорядкована ціннісно-сислова сфера особистості.

б) невпорядкована ціннісно-сислова сфера особистості.

Рис. 1. Взаємодія векторів ідеали-сисли-цінності у внутрішньому світі особистості.

Односпрямованість векторів ідеали-сенси-цінності, проілюстрована на рис. 1 а, може бути наслідком правильного виховання дитини. Наприклад, сімейне виховання було таким, що в дитини існували позитивні приклади, особистісні ідеали, на яких вона хотіла бути схожою (батьки, герої казок, оповідань тощо).

Дитина могла мати хист до певної діяльності, наприклад, до взаємодії з людьми. Їй, відповідно, подобалися ігри, в яких активізувалося її спілкування.

Надалі система виховання (дошкільний навчальний заклад, початкова школа) сприяли формуванню цінності педагогічної праці. Високим був для неї авторитет вихователів і вчителів. У підлітковому віці було здійснене самовизначення відповідних конструктивних смислів життя (допомога іншим у навчанні тощо). Таким чином між складовими ціннісно-сислової сфери не утворилося протиріч.

Надалі ж, у старших класах перед молодою людиною постала проблема вибору місця навчання. Як відомо, найактивнішу участь у цьому процесі беруть батьки. В нашому випадку вони могли бути проти вступу дитини до ВНЗ, який вважали неprestижним і різними засобами прагнути переконати молоду людину зробити інший вибір, зважаючи на їх життєвий досвід. Так, молода людина з прекрасними педагогічними здібностями, які вона отримала від природи обирає зовсім інший шлях професійної самореалізації, наприклад, стає бухгалтером.

Як наслідок, між особистісними ідеалами, смислами та цінностями, засвоєними у ранньому дитинстві, та установками, що сформувалися в більш дорослому віці, усвідомленими з часом, утворилися протиріччя, що безсумнівно, буде негативно позначатися на узгодженості всіх особистісних процесів, а також на поведінці людини, зумовлюючи її суперечливість (рис. 1б).

Різнострумованість ідеалів, смислів і цінностей зумовлює невизначеність у напрямі професійної самореалізації, спричиняє внутрішньо особистісний конфлікт, певний дисонанс, який можемо назвати духовно-професійним дисонансом.

У психологічній науці більш відомим є явище інтелектуального дисонансу, яке було обґрунтовано американським психологом Л.Фестингером у 1957 р.

Згідно з розробленою цим вченим теорією “дисонанс є негативний спонукальний стан, що виникає у ситуації, коли суб’єкт володіє одночасно двома психологічно суперечливими “знаннями” (уявленнями, поняттями) про один об’єкт. Стан дисонансу суб’єктивно переживається як дискомфорт, від якого прагнуть позбавитися або шляхом зміни одного з елементів дисонансних знань, або шляхом введення нового елементу”².

Духовно-професійний дисонанс можемо визначити як негативний спонукальний стан, зумовлений дією декількох суперечливих ціннісно-сміслових професійних установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя. Перед людиною постає життєвий вибір: успішне, усталене життя, фінансовий добробут без улюбленої роботи (улюблена справа витісняється у підрозділ «хобі»), або ж зміна роду занять, місця роботи, колективу та подорож у незвідане без будь-яких гарантій успіху.

Як правило, цей життєвий виклик припадає на період, близький до 30-35 років. Розглянемо цей період детальніше. У цей час відбувається активна переоцінка цінностей та побудова життєвих перспектив людини, усвідомлюється необхідність подальшого професійного, соціального та особистісного зростання. Людина неначе народжується для суспільства. Вона може проявляти значну кількість ініціатив на місці своєї роботи, прагне до удосконалення форм і методів професійної діяльності. Якщо колеги по роботі та її керівництво будуть сприймати позитивно запропоновані ініціативи, людина відчуватиме власну потрібність і реалізованість. У протилежному разі думки про те, що її не цінують спонукатимуть до перегляду напряму професійної самореалізації або ж місця роботи.

² Психология: словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 2-е изд., испр. и доп. – с.165.

Особливим моментом життя вважають 33-річчя, так званий вік Христа, що позначається вибором між духовним і матеріальним. Що буде поставлено на перший план, а що підпорядковано? Що є метою, а що тільки засобом? Вибір духовного метою, а матеріального - засобом відрізняє людину від усього тваринного світу. Розуміння цієї істини або нерозуміння призводить до спрямованості життєво важливого рішення щодо справи всього життя. Саме тут ідеали, смисли та цінності, закладені батьками та сформовані самою людиною на різних періодах життя, особливо потребують упорядкування.

36-річчя завершує черговий цикл життя, пов'язаний з тими надбаннями, які людина отримала від батьків і найближчого оточення та посилює прояв глибинного "Я" людини в соціумі. Оглядаючи світ із цієї вершини, людина повному бачить його недосконалість, прагне додати щось корисне до суспільних надбань. Результатом є або знаходження власного життєвого шляху відповідно до своїх особливостей, побудова життя як оригінального твору мистецтва або повторення шляху вже пройденого іншими, подальше споживання чужих знань та досвіду. Невірний вибір призводить до виникнення кризи нереалізованості.

Нерідко прагнення до врівноваження внутрішніх протиріч спонукають особистість до активного самопізнання та саморозвитку, упорядкування цінностей, віднаходження нових більш конструктивних життєвих смислів, реконструювання образу "Я"³.

Очевидно, що особистість не завжди може самостійно впорядкувати власну ціннісно-смыслову сферу. На відміну від когнітивного, духовний дисонанс детермінується дією трьох складових – особистісних ідеалів, цінностей та

³ Зязюн І.А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість / Іван Зязюн // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр.: [у 2-х ч.] / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО; НТУ «ХПІ». – Х., 2003. – Ч. 1(5). – С. 32–42.

сми́слів, які є більш стійкими та більш глибинними утвореннями, ніж знання, а отже їх корекція вимагає спеціальної психологічної допомоги.

Психологічна допомога особистості в подібних ситуаціях передбачає три основні етапи:

1. Здійснення ретроспективного аналізу сформованості ціннісно-сислової сфери в дитинстві.
2. Усвідомлення сьогоденних власних життєвих пріоритетів, потреб у професійній та життєвій самореалізації.
3. Узгодження змісту ціннісно-сислової сфери особистості з урахуванням минулого досвіду, установок та сучасних потреб і перспектив саморозвитку.

На першому етапі здійснюється відновлення глибинної пам'яті людини, реконструювання дитячих спогадів. Особлива увага приділяється референтним образам, які могли стати прикладом для наслідування (в тому числі й професійного). За допомогою досвідченого психолога клієнт може зрозуміти причини тих чи інших дитячих вчинків, поведінки та нейтралізувати власне негативне ставлення до подій минулого. Як наслідок, узгодженість компонентів ціннісно-сислової сфери справить позитивний вплив на емоційний стан клієнта, його впевненість в успішному розв'язанні проблеми.

Цей етап забезпечує також усвідомлення клієнтом власних здібностей та нахилів, які могли зумовити бажання самореалізації в тій або іншій сфері професійної діяльності. Аналіз соціально-психологічних факторів, що визначали професійну спрямованість особистості доцільно здійснювати, користуючись алгоритмом, поданим на рис. 2.

На другому етапі психологічної допомоги з використанням сучасного психодіагностичного інструментарію здійснюється визначення сьогоденних ціннісно-сислових пріоритетів особистості, аналізуються її життєві та

професійні цілі, визначаються найбільш важливі потреби в сфері професійної самореалізації.

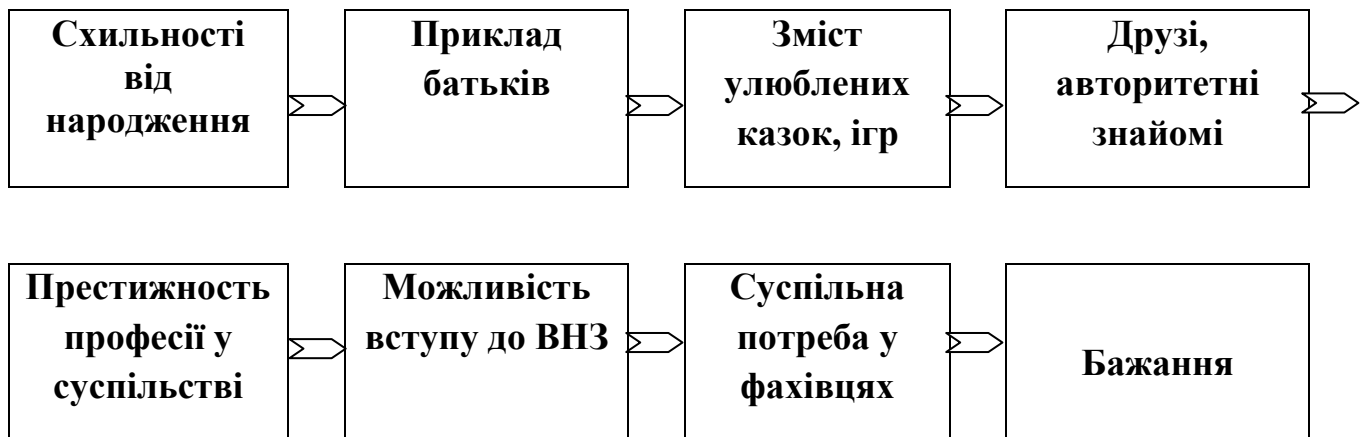

Рис. 2. Соціально-психологічні фактори, що впливають на професійну спрямованість особистості.

На другому етапі психологічної допомоги з використанням сучасного психодіагностичного інструментарію здійснюється визначення сьогоднішніх ціннісно-сміслових пріоритетів особистості, аналізуються її життєві та професійні цілі, визначаються найбільш важливі потреби в сфері професійної самореалізації.

У результаті, приховані та неусвідомлені мотиви і прагнення стають все більш зрозумілими самому клієнту, що, безумовно, сприяє гармонізації всіх особистісних підструктур. До уваги беруться не тільки власні здібності та нахили, але й здатність особистості ідентифікувати себе з професіоналом певної галузі, бажання професійного зростання саме в цій сфері професійної діяльності.

На третьому етапі здійснюється символічна зустріч «Я» минулого з «Я» теперішнім, аналізуються спільне та відмінне в ідеалах, цінностях і життєвих смислах особистості.

Важливим наслідком цієї співпраці психолога з клієнтом є узгодження можливих протиріч, які утворюють духовний дисонанс та на зовнішньому плані спонукають особистість до зміни напрямку професійної діяльності. Наслідком цієї роботи є свідома побудова особистістю професійного шляху з урахуванням як внутрішніх, психологічних, так і зовнішніх, соціальних факторів.

Узагальнення наведеного матеріалу дозволяє зробити наступні висновки:

1. Професійна спрямованість особистості не є абсолютно сталим психологічним утворенням, а зазнає змін у процесі розвитку особистості як частина змінного цілого.
2. Важливим фактором зміни професійної спрямованості особистості в дорослому віці нерідко є духовно-професійний дисонанс - негативний спонукальний стан, зумовлений дією декількох суперечливих ціннісно-сміслових професійних установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя.
3. Психологічна корекція духовно-професійний дисонансу призводить до узгодженості компонентів ціннісно-сміислової сфери особистості, усвідомлення клієнтом власних здібностей та нахилів, життєвих і професійних цілей, найбільш важливих потреб у сфері професійної самореалізації.

Подальші напрями дослідження можуть бути пов'язані з розкриттям психологічних закономірностей і механізмів професіогенезу особистості, дослідженням її суб'єктивних емоційно-почуттєвих станів, що супроводжують зміну професійної спрямованості.

1. Семенюк Е. П. Информатизація суспільства і духовна творчість людини / Е. П. Семенюк // Проблеми філософії. – К., 1992. – Вип. 91. – С. 33-38.

Эдуард Помыткин

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ИЗМЕНЕНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ВО
ВЗРОСЛОМ ВОЗРАСТЕ**

Аннотация. В статье рассматривается специфика профессиональной направленности личности и анализируются факторы, влияющие на её формирование и изменение. Сформулировано понятие духовно-профессионального диссонанса личности и приведены этапы психологической помощи клиенту в процессе упорядочения его ценностно-смысловой сферы.

Ключевые слова: личность, профессиональная направленность, возраст, духовно-профессиональный диссонанс.

Edward Pomytkin

**PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CHANGE PROFESSIONAL
ORIENTATION PERSONALITY IN GROWN MAN AGE**

Annotation. In the article the specific of professional orientation personality is examined and factors, influencing on its forming and change, are analysed. The concept of spiritual-professional dissonance of personality is formulated and the stages of psychological help a client are resulted in the process of organization of his valued-semantic sphere.

Keywords: personality, professional orientation, age, spiritual and professional dissonance.

Відомості про автора

	Помиткін Едуард Олександрович
	доктор психологічних наук, професор
	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, завідувач відділу педагогічної психології і психології праці
	Україна 04060, м.Київ, вул. М.Булаховського 36, кв.231
	д.592-55-65, моб.093-499-00-88